

Термінологічний словник з геральдики як фаховий інструмент геральдистів

Н. Стародубцев. Ілюстрований
словарь по геральдике: 1005 терми-
нов на русском, украинском, англий-
ском, эсперанто, французском,
немецком, латинском языках.

-Донецк, 1996. - 345 с.

Зі здобуттям незалежності Україна постала перед проблемою затвердження своїх державних символів, зокрема Малего та Великого Державних гербів, Державного прапора, Державної печатки*. Тому останнім часом надзвичайно зріс інтерес до спеціальної історичної галузі – геральдики, науки, що досліджує герби**. У часописах, збірках наукових праць та окремими виданнями з'являються публікації, які проливають світло на історію створення гербів країн, міст і навіть селищ*.

За радянської доби процес розвитку геральдики гальмувався не тільки відсутністю фахівців належного рівня,

* У ст.20 нової Конституції України зафіксовано державні символи суверенної, незалежної України. Було відновлено прапор - стяг із двох рівновеликих горизонтальних смуг блакитного й жовтого кольорів, національних барв України. Головним елементом Великого Державного Герба України є Знак Княжої Держави Володимира Великого - тризуб (Малий Державний Герб України). У розглянутому Державною Комісією Проекті Великого Державного Герба України, визнаному кращим із представлених на конкурсі понад 400 ескізів, враховано норму Конституції, за якою на малюнку головної емблеми держави має бути Герб Війська Запорізького - козак з мушкетом. Усе перелічене закономірно активізувало продуктивність роботи спеціалістів з геральдики.

** Герб споконвіків був предметом неабияких гордошів. Його зображення обов'язково містилося на міській ратуші, на в'їзді до міста. Він мав представницькі функції, вказував на приналежність власності, був зовнішнім виразником особливих прав, використовувався на печатках у діловодстві, в торгівлі.

а й ідеологічним спрямуванням. Відсутність соціального замовлення призвела до того, що теоретичні основи геральдики не розроблялися, у застої перебувала й сама наука, бо джерельна база для опрацювання гербового масиву не могла досліджуватися без відповідних дослідницьких методик та інструментарію. Окремі геральдичні розробки мали, здебільшого, описовий характер. З середини 60-х (тоді з'явилося кілька праць з місцевої геральдики, пов'язаних з практикою радянської емблематики) і до 1991 р. вітчизняна наука поповнилася небагатьма працями, зокрема В.Рум'янцевої, В.Стрельського, В.Драчука та ін.¹

У 1995 р. вийшла друком ґрунтовна праця в галузі міської геральдики Ю.Савчука². В нинішні часи науковці отримали можливість прилучитися до здобутків у галузі вітчизняної та світової геральдики, без опанування надбань котрої не пізнати своєї правдивої історії, своєрідними свідками якої були герби. Мовою кольорів і символів відображаючи національні особливості, нашими предками вони сприймалися як знаки-обереги.

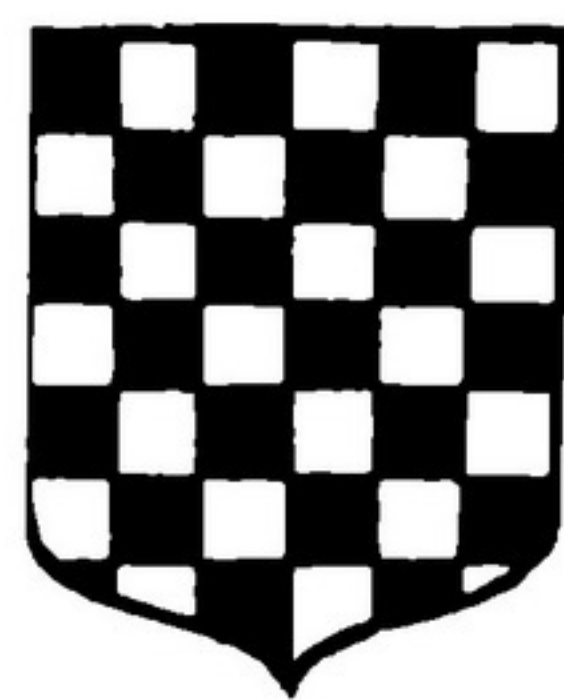
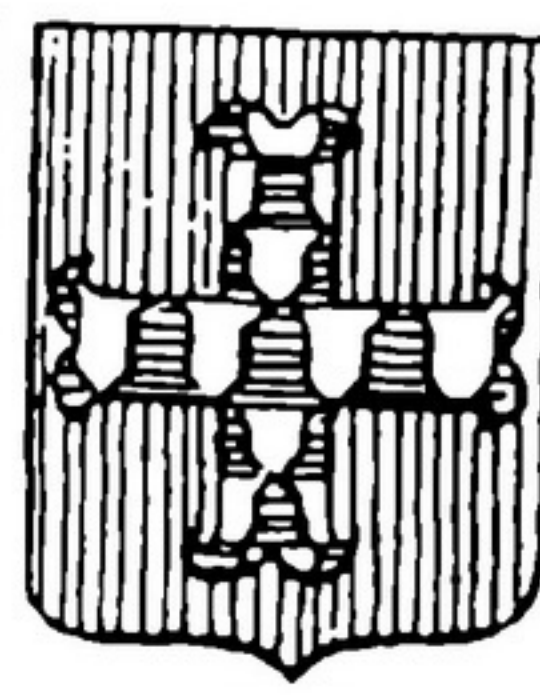
Цілком логічно, що при опрацюванні гербового масиву української емблематики ми повинні добре знати основні її правила, вільно користуватися відповідною термінологією. Українська фахова геральдична термінологія, попри досить значний вік цієї науки, так і недоопрацьована. Справу ускладнює й

* З квітня 1993 р. виходить фахове періодичне видання - «Знак» (Українське геральдичне товариство). Вийшло вже 13 чисел. У віснику порушуються питання про герби українських міст, щодо необхідності відродити в нашій державі споконвічну традицію існування міського знака - герба як символу самоврядування міст, його громади, символу прав, привілеїв і пільг, що вирізняли місто та його мешканців з поміж інших.

Чимало статей у виданні присвячено історії, функціонуванню, традиції застосування таких атрибутів влади, як герб, прапор чи хоругва, печатка.

¹ Румянцова В.В. Эмблемы земель и гербы городов Левобережной Украины периода феодализма. - К., 1986. - 127 с.; Стрельский В. И. Геральдика и сфрагистика в научной работе историков (по материалам украинских архивов и др. науч. учреждений) // Вопр. архивоведения. - 1963. - № 2; Стрельский В.И. Символы, гербы, эмблемы // Наука і суспільство. - 1979. - № 1; Драчук В.С. Рассказывает геральдика. - М., 1977.

² Савчук Ю. Міська геральдика Поділля. - Вінниця, 1995. - 143 с.

те, що геральдичні терміни калькувалися з російської мови, якою написано більшість праць з вітчизняної геральдики (виняток – публікації вчених діаспори). Тож цілком не випадковим і своєчасним фактом можна визнати появу цікавого й своєрідного видання «Иллюстрированный словарь по геральдике» М.Стародубцева. Оскільки подібні словники в світовій практиці не видавалися взагалі, варто розглянути цю книгу під кутом зору її виняткового значення для подальшого розвитку досліджень вітчизняної геральдики. Наша геральдична спадщина нараховує кілька століть. У ході розвитку практичної геральдики на неї впливали інші геральдичні системи, адже українські землі впродовж століть були у володінні, різного типу зв'язках чи в залежності від сусідніх державних утворень. Немалу роль відіграла тут і Західна Європа зі своєю геральдичною специфікою, зокрема магдебурзьким правом, яким деякі міста України керувалися п'ять століть. Саме тоді були поширені довільні з глибоким корінням символи та привласнені (новостворені) герби. Закономірно, що в архівах за цей тривалий час відклалися документи, жалувані грамоти королів та царів, привілеї з описами гербів, їх символів, написані різними мовами. Зрозуміло, що аналогів, відповідників українською мовою термінологія не мала і перекладалася довільно. Нерідко в наукових працях одне й те саме зображення трактувалося в перекладах з різночитанням. Отже, без спеціального словника вивчати особливості знакової системи гербів, їх поділ майже неможливо, оскільки в західноєвропейських мовах навіть саме слово «герб» походить від різних термінів. І хоча в геральдиці існує своєрідна міжнародна мова, закарбована в самих малюнках, деякі терміни в українській мові відмінні від загальноприйнятих. До речі, обсяг словника М.Стародубцева достатній для роботи з розшифровки, читання, опису (блазонування) гербів, а також для використання джерел та фахової літератури сьома мовами.

Він містить 1005 термінів російською, українською, англійською, есперанто, французькою, німецькою, латинською мовами та відповідні ілюстрації. Побудований за абетковим принципом. Розташовані в одну колонку терміни пронумеровано в загальному порядку. Поряд з кожним – малюнок (тонований або штриховий), що вкупі дає можливість повністю зрозуміти зміст поняття. Інколи в круглих дужках подано

додаткові слова або літери, котрі несуть пояснювальний чи факультативний зміст. Деякі терміни не мають латинського варіанта через відсутність відповідника в цій мові. Для позначення мов взято літери з есперанто.

Оскільки для розрізнення кольорів у геральдиці при чорно-білому їх зображенні прийнято вживати спеціальне штрихування у вигляді прямих вертикальних, горизонтальних, діагональних або ж зигзагоподібних чи перехрещених ліній, то в книзі забарвлення полів щита чи фігури виконано згідно з цими правилами. Тобто, колір передано застосуванням штрихів. Метали позначено таким чином: срібло – чисте біле поле, золото – крапкуванням тла.

Словник адресовано не тільки науковцям і студентам, а й широкому загалу любителів геральдики, краєзнавцям. Тому автор визнав за потрібне дати невеликий розділ «Основні правила геральдики», де вміщено відомості про найважливіший елемент герба – гербовий щит, який може мати різну форму*.

Вводячи в світ геральдики невідомі, або ж тих, хто має справу з практичною геральдикою, автор роз'яснює значення геральдичних фігур**.

Звичайно, праця не позбавлена недоліків. Так, чомусь під номером 162 зі словом «щит» подано тільки одну форму щита, далеко не класичну. Термін «герольд» супроводжується зображенням особи герольда в щиті. Деякі зображення містять одночасно кілька фігур і читачеві важко зорієнтуватися, до якої з них належить термін. Є помилки в словах іноземними мовами. Гірше

* Це ніяк не принижує вартості герба як твору мистецтва. Оптимальні розміри щита: співвідношення ширини до його довжини 7:8. Герб зображується і описується завжди з боку щитотримача, тобто лівий та правий боки в гербовому щиті зображуються виконаними неначе з боку людини, що стоїть за ним. Від того, хто дивиться на щит, лівий бік малюнка – праворучна сторона, а права – ліворучна. Відповідно всі фігури в щиті виконані й описуються з урахуванням цього правила.

** Варто зазначити, що гербові фігури зображуються стилізовано чи в натуральному вигляді, але обов'язково у профіль, фас або зверху. Опис герба починають з кольору поля гербового щита, потім називають основну фігуру та її колір. Складні герби також описуються за відповідними правилами. Однак в описі завжди має бути використана геральдична термінологія, вироблена протягом століть. Без них опис виглядатиме спробою аматора описати математичну формулу.

те, що жоден з малюнків, взятих для зразків, не має посилань. Для наочності було б доцільно орієнтувати читача на джерело, звідки взято зображення, або хоча б вказати, до якої знакової системи належить наведений малюнок герба. Та все сказане не применшує значення цієї першої спроби створення термінологічного словника, за яким – титанічна праця щирого прихильника геральдики Миколи Стародубцева.

*Ярослава Іщенко,
аспірантка Інституту історії
України НАН України*

Вшанування пам'яті Івана Лозинського

Поряд з видатними славістами, представниками львівської славістичної школи І.Свенціцьким, К.Трофимовичем, В.Моторним, Н.Копистянською чільне місце займає Іван Лозинський – «...бібліограф, літературознавець-славіст...», як зазначено в анотованому покажчику «Особисті архівні фонди відділу рукописів» (Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України).

Марія Свенціцька пише про Лозинського в «Нових днях»: «...дослідник-богеміст, полоніст і україніст, публіцист і літературний критик...»; «учений-філолог..., невтомний трудівник пера і слова...», – вторять друзі й знайомі, які підписали некролог у часописі «Бойки».

Науковий доробок дослідника (421 позиція) зібрано й систематизовано в бібліографічному покажчику «Іван Лозинський (1927–1992)», який вийшов друком наприкінці 1997 р. Видання приурочене до 70-річчя від дня народження подвижника та 50-річчя від створення Львівської бібліотеки іноземної літератури (ЛБІЛ), незмінним директором якої він був протягом 35-ти років.

Покажчик (оригінально оформлений художником Р.Яцівим) охоплює газетні та журнальні публікації, наукові статті, передмови до книжок, доповіді, тези, рецензії, переклади, виступи на наукових конференціях, гасла до довідкових видань – друковану спадщину філолога.

Розділ «Література про автора», подаючи хроніку життя бібліотеки, представляє Лозинського як керівника ЛБІЛ, умілого організатора надзвичайно ціка-